

HƏRBİ MÜNAQIŞƏLƏRİN REGIONDA İNSAN TƏHLÜKƏSİZLİYİNƏ TƏSİRİNDƏ XARİCİ AMİLLƏR

AYGÜN QURBANOVA

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının doktorantı*

E-mail: qurbanova010@gmail.com

Təhlükəsizlik konseptual olaraq Kopenhagen Məktəbi tərəfindən inkişaf etdirilmişdir. Barri Buzan və Ole Uiver bu məktəbi inkişaf etdirmək üçün müxtəlif əsərlər hazırlamışlar. Buzanın da iddia etdiyi kimi, təhlükəsizlik adətən Regional Təhlükəsizlik Komplekslərindən kənarında deyil, daxildə - dövlətlər arasında yaranır. Regionda təhlükəsizlik münasibətlərini təhlil etmək üçün Regional Təhlükəsizlik Kompleksi Nəzəriyyəsinin qəbul edilməsi vacibdir. Bu nəzəriyyəyə görə, təhlükəsizlik kompleksi elə dövlətlər qrupuna aid olunur ki, həmin dövlətlərin əsas təhlükəsizlik maraqları o qədər sıx olsun ki, onların fərdi təhlükəsizlik maraqları digər regional aktorlardan ayrı nəzərdən keçirilməsin. O, siyasi və hərbi təhlükəsizliklə yanaşı, sosial, ekoloji və iqtisadi təhlükəsizliyin də vacibliyini qeyd edir [8, s.4].

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra milli azlıqlar uzun müddət basdırılmış kimliklərini yenidən kəşf etməyə və bütün regionda yeni hüquqlar tələb etməyə başladılar. Cənubi Qafqaz ölkələri də müstəqil olduqdan sonra iqtisadi və maliyyə əlaqələrini kəsdilər. Yeni müstəqillik əldə etmiş ölkələr postsovet məkanına keçidi müxtəlif yollarla həll etdilər və bu, müxtəlif səviyyələrdə münaqişələrlə nəticələndi. Qafqazın əvvəlki postsovet liderlərinin əksəriyyəti sovet siyasi ənənəsini və köhnə rejimin mirasını atdılar. Əvəzində köhnə sistemi yeni güc bazaları və institutları ilə əvəz etməyə çalışdılar. Bu proses bir neçə şiddətli toqquşma, üsyan və bəzi hallarda vətəndaş müharibəsi ilə nəticələndi. Hətta zorakı münaqişələrin qarşısının alındığı hallarda belə, etnik fərqlər, dini müxtəlifliklər, iqtisadi problemlər, ekoloji problemlər və xarici təsirlər də daxil olmaqla bir sıra dinamikalar qeyri-sabitliyə səbəb olub.

2020-ci ildə Qarabağ uğrunda 44 günlük müharibə geosiyasi mənzərəni kəskin şəkildə dəyişdi. Azərbaycanın qələbəsi ilə bölgədə yeni sərhədlər cızıldı. Regional güc balansı da dəyişdi və xarici aktorların rolu dəyişərkən regional əməkdaşlıq potensialı artdı. Azərbaycan siyasi və hərbi üstünlük əldə etdi, Ermənistanın gücü və nüfuzu kəskin şəkildə azaldı və Azərbaycanla Ermənistan arasında

sülh sazişi imzalanarsa, Gürcüstan kənarında qalmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qaldı. Rusiya atəşkəs razılaşmasının vasitəçisi olmuşdur. Türkiyə isə regiona güclü siyasi qayıdışa və Azərbaycanda hərbi mövcudluğa malik oldu. Yeni vəziyyət regionda yenidən açılan nəqliyyat dəhlizləri, dəmir yolları və enerji nəqli layihələri vasitəsilə regional və beynəlxalq əlaqələrin artırılması üçün zəmin yaratdı. Ticarət və nəqliyyat region ölkələri arasında əməkdaşlığın ən vacib sahələridir. Müharibə və Rusiyanın vasitəçiliyi ilə əldə olunan atəşkəs münaqişənin ATƏT-in Minsk Qrupu formatı vasitəsilə həlli istiqamətində Avropa və ABŞ təşəbbüslərinə ciddi zərbə vurdu [6]

Dövlətlərarası münasibətlərdə təhlükəsizlik dilemmalarını saxlamaq Rusiyanın postsovet məkanında strateji ambisiyalarının əsas elementi olub. Yanlış təsəvvürlərin və inamsızlığın təşviqi ölkələri sülhə deyil, münaqişələrə sürükləyir. Nəticə etibarilə Rusiya Cənubi Qafqaz münaqişələri çərçivəsində öz siyasət gündəliyini dəstəkləmək üçün mədəni fərqlilikləri və regional çox milliyətliyi dəstəkləmişdir. Rusiyanın dəstəyi olmadan bu etnik münaqişələr indiki səviyyəyə gəlib çatmazdı. Regionda təhlükəsizliyin təmin edilməsi üçün Azərbaycan və Gürcüstan beynəlxalq sistem ilə siyasi və iqtisadi münasibətlərini daha da genişləndirməyə çalışarkən, Ermənistan siyasi və iqtisadi siyasətində Rusiyaya üstünlük verərək bu prosesdən kənarında qalması seçməklə, Cənubi Qafqazın təhlükəsizliyinə açıq-aşkar maneə yaratmışdır. [5, s.147] Bütün ölkələr Rusiyanın təzyiqinin nəticələrini azaltmaq və öz milli suverenliyini, ərazi bütövlüyünü və müstəqilliyini qorumaq ehtiyacını görə bilər.

Gürcüstan-Rusiya münasibətləri çərçivəsində Rusiya öz milli maraqlarını təmin etmək üçün bütün üsullardan istifadə etmişdir. İstər separatçı qüvvələrin dəstəklənməsi, istərsə hərbi gücdən istifadə edərək təhdid metodlarının tətbiqi, istərsə də enerji təminatının dayandırılması Rusiyanın ən çox istifadə etdiyi təzyiq vasitələri olmuşdur. 2008-ci ilin avqustunda Gürcüstan-Rusiya müharibəsi regional geosiyasətə hədsiz dərəcədə təsir etdi, çünki region ölkələri Ru-

siyanın regiondakı ehtimal olunan maraqlarını nə qədər aşacağını və digər oyunçuların belə bir nəticənin qarşısını ala bilməyəcəyini anladılar. [6]

Silahlı münaqişələr hər dəfə minlərlə insanın həyatını məhv edir. Hərbi xərclər, silah ticarəti və silah istehsalı şübhəsiz ki, sülh və insan təhlükəsizliyi üçün ən böyük təhdidlərdən biridir. Sülhün olmaması insan hüquqlarının pozulmasına gətirib çıxarır. Silahların qanunsuz münaqişə zonasına ötürülməsi insan təhlükəsizliyi və beynəlxalq hüquq üçün təhiddir. Cənubi Qafqazda insan təhlükəsizliyinə xarici təhdidlərdən biri regiondan kənar qüvvələrin region ölkələrinin silahlanmasında əsas donor rolunu oynamasından irəli gəlir. Hazırda iqtisadi imkanları məhdud olmasına baxmayaraq, Ermənistan silahlanmasını Rusiya tərəfindən silahların bağışlanması, Kollektiv Təhlükəsizlik Müqaviləsi Təşkilatı (KTMT) üzvü olan ölkələrdən və digər müttəfiq ölkələrdən satınalmalar və erməni diasporunun dəstəyi ilə silah qaçaqmalçılığı hesabına həyata keçirir. Bunlar insan təhlükəsizliyinə birbaşa hədədir [3].

Rusiya qüvvələrinin Osetiyada mülki şəxslərə qarşı zorakılıq tətbiq etməsi və ya hədələməsi, həmçinin mülki əmlakın talan və məhv edilməsi ilə bağlı bir neçə aktlar törədilib. Bu aktlar beynəlxalq hüquqa görə qadağandır və silahlı münaqişədə mülki şəxslərin müdafiəsi ilə bağlı Dördüncü Cenevrə Konvensiyasının 33-cü maddəsini pozur. Soyğunçuluq Cenevrə Konvensiyalarının ciddi şəkildə pozulması və müharibə cinayətidir. Buna görə də Rusiya qüvvələri işğalçı dövlət kimi nəzarəti altında olan ərazidə mülki əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək öhdəliyini pozmuşdur. Bu, beynəlxalq humanitar hüququn ciddi şəkildə pozulmasıdır. Rusiya məsuliyyəti öz üzərinə götürdü, lakin edam edilən və ya işgəncələrə və pis rəftara məruz qalan, həmçinin bəzən Rusiyanın iştirakı ilə ləyaqəti alçaldan hərbi əsirlər adından nəzərəcarpacaq tədbirlər görmədi. Cenevrə Konvensiyasının kobud şəkildə pozulması, o cümlədən qəsdən adam öldürmə, işgəncə və qeyri-insani rəftar, qəsdən bədənə və ya sağlamlığa ciddi xəsarət yetirmə müharibə cinayətləri olmaqla yanaşı insan təhlükəsizliyinə birbaşa hədədir [10].

Rusiyanın regionda iştirakı onun Gürcüstandakı (Abxaziya və Cənubi Osetiya) separatçı hərəkətləri dəstəkləməsi və Ermənistanla strateji müttəfiqliyi ilə insan təhlükəsizliyinə birbaşa zərər vuran qeyri-sabitliyə və münaqişələrə təkan vermişdir. Bu münaqişələrin nəticəsində əlli mindən artıq insan

həyatını, on minlərlə insan sağlamlığını itirmiş, yüz minlərlə insan daimi yaşayış yerindən məhrum olaraq qaçqın, məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdür. Baş verən bu hadisələr regionda insan təhlükəsizliyinə təhdid yaratmışdır [1].

İnsan təhlükəsizliyinə qarşı istiqamətlənən ən böyük təhdidlərdən biri regionun hərbişdirilməsidir. Xarici aktorların burada rolu əhəmiyyətlidir. Ermənistan son illərdə qanunsuz silahlanma tendensiyasını davam etdirir. Ermənistan Hindistan və Fransadan öldürücü silahlar almaqla regionda tərribat fəaliyyətini davam etdirir. Ermənistan tərəfinin bu cür hərəkətləri revanşizm aktı və onun irredentist xarici siyasətinin davamı kimi qiymətləndirilir. 2020-ci ildən Ermənistan bu ölkələrlə çoxsaylı müqavilələr imzalayıb. Bu yaxınlarda KİV-lər Fransa ilə Sezar haubitsalarının, Hindistanla isə ATAGS (Qabaqcıl Yedəklil Artilleriya Silah Sistemi) qaubitsalarının alınmasına dair razılaşma əldə etdiklərini bildirdilər. Məlumatla görə, altı ATAGS sınaqdan keçirdikdən sonra Ermənistan 78 haubitsa sifariş edib və bəzi modifikasiyalar tələb edib. İki ölkə arasında artan bu münasibətlər onların Qarabağ və Kəşmir məsələlərində diplomatik və ideoloji yaxınlıqlarından qaynaqlanmışdır. Qarabağ məsələsində Pakistanın qatı dəstəyinə malik olan Azərbaycan uzun illərdir ki, Kəşmir məsələsində Pakistanın mövqeyini açıq şəkildə dəstəkləyir. Hindistan da öz növbəsində Ermənistanla daha yaxın münasibət bəsləyir. Bu proseslər sülh danışıqlarına təsir edir. Hər hansı üçüncü ölkədən silah qəbulu aqressiv addımdır və Ermənistanın sülhə ciddi yanaşmadığını göstərir. Bundan əlavə, Fransa, Yunanıstan, ABŞ Hindistan və İranla oxşar addımlar atıb. Onların məqsədi Ermənistandan öz mənfəətləri üçün istifadə etmək, Azərbaycan və Türkiyəni sıxışdırmaq məqsədi daşıyan geosiyasi gündəmi irəli sürmək və Ermənistan vasitəsilə çəkirdici təsir yaratmaq kimi görünür. Fransa və Yunanıstan Azərbaycan və Türkiyəyə qarşı düşmənçilik mövqeyindədir. Beləliklə, bu ölkələr regionda insan təhlükəsizliyinin pozulmasında bilavasitə iştirak edirlər [4].

İki ölkə arasında artan bu münasibətlər onların Qarabağ və Kəşmir məsələlərində diplomatik və ideoloji yaxınlıqlarından qaynaqlanmışdır. Qarabağ məsələsində Pakistanın qatı dəstəyinə malik olan Azərbaycan uzun illərdir ki, Kəşmir məsələsində Pakistanın mövqeyini açıq şəkildə dəstəkləyir. Hindistan da öz növbəsində Ermənistanla daha yaxın münasibət bəsləyir.

Narkotiklərə nəzarət üzrə regional əməkdaşlığın düzgün təşkili region ölkələrinin bu mühüm məsələdə iştirakından çox asılıdır. Kriminal cinayət qurumları haqqında informasiya mübadiləsi ölkələr arasında əlaqələrin, əməkdaşlığın genişləndirilməsini tələb edir. Transmilli mütəşəkkil cinayətkar dəstələrin külli miqdarda qaçaq yolla narkotik vasitələrin daşınmasını aşağıda qeyd olunan marşrutlar üzrə həyata keçirmələri müəyyən edilib: İran İslam Respublikası - Azərbaycan Respublikası - Rusiya Federasiyası; İran İslam Respublikası - Azərbaycan Respublikası - Türkiyə Respublikası - Rusiya Federasiyası; İran İslam Respublikası - Azərbaycan Respublikası - Qazaxıstan - Rusiya Federasiyası - Qərbi Avropa; İran İslam Respublikası - Azərbaycan Respublikası - Gürcüstan-Ukrayna-Qərbi Avropa (Rusiya - Ukrayna müharibəsinə qədər. Aparılan araşdırmalarla müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycan ərazisinə əsasən metamfetamin, metadon, heroin, kokain, qurudulmuş marixuana, həşiş, tiryək kimi ənənəvi narkotik vasitələr və psixotrop maddələr ixrac olunur və onların istehsal olunduğu ölkələr sırasında Əfqanıstan, İran üstünlük təşkil edir. Türkiyə və bir sıra Avropa ölkələrindən isə ekstazi, LSD və digər bu tip yeni nəsil psixotrop maddələr Azərbaycana qaçaqmalçılıq yolu ilə gətirilir [2].

Mütəşəkkil cinayətkarlığın artmasının ən mühüm təsiri Cənubi Qafqaz ölkələrinin təhlükəsizliyinin pozulmasıdır. Rusiya Gürcüstanın Abxaziya və Cənubi Osetiya bölgələrini işğal etdiyi üçün Gürcüstan Rusiya ilə beynəlxalq səviyyədə tanınmış quru sərhədinin bir hissəsinə nəzarət etmir və buna görə də işğal olunmuş əraziləri ilə inzibati sərhəd xətləri boyunca təhlükəsizliyi təmin edə bilmir. İnsan alverinin qurbanlarının Gürcüstandan xaricə aparılması ilə törədilmiş insan alverinin bütün hallarında son təyinat məntəqəsi kimi İran İslam Respublikası iştirak edir [9].

İran əsas narahatlığı Bakının irəli sürdüyü “Zəngəzur dəhlizi” layihəsindən qaynaqlanır. Bu arada İran Ermənistana tranzit yolunun bağlanacağından ehtiyat edərək dəhlizə öz maraqlarına zidd kimi baxır. İranın Qafqazdakı siyasəti ilk növbədə öz təhlükəsizlik və iqtisadi mülahizələrinə əsaslanır.

Region dövlətləri daxili sosial və milli birliyin olmaması ilə, xarici müdaxilə və işğalla, bəziləri isə hər ikisi ilə mübarizə aparırdı. Milli dirçəliş zamanı bura separatizm, ekstremizm və terrorizm kimi bu çətin vəzifəni də əlavə etdi. Xarici qüvvələr bəzən

nüfuz qazanmaq üçün ideoloji hərəkatları dəstəkləyirlər. Azərbaycan Sovet İttifaqından müstəqillik qazandıqdan sonra müxtəlif dini cərəyanlar üçün ən uyğun hədəfə çevrilmişdir. İrandan, ərəb dünyasından və Şimali Qafqazdan missionerlər və xeyriyyə təşkilatları ölkəyə öz ideologiyalarını yaymaq üçün gəlirdilər, bəzilərinin isə silahlı təşkilatlarla əlaqəsi olduğu iddia edilirdi. İran Azərbaycana qarşı Ermənistan və şiiə vasitələrindən istifadə etmişdir. Hərbişdirilmiş şiiə qüvvələrinin yerləşdirilməsinin ənənəvi alətinin bölgədə təsiri məhdud olub. İran özünün konkret regional maraqları çərçivəsində Ermənistanla əməkdaşlığa xüsusi əhəmiyyət göstərir. İran özünü islami dəyərlərin mühafizəçisi, qarşılıqlı etimada və hörmətə əsaslanan bərabərhüquqlu əməkdaşlığın tərəfdarı kimi göstərsə də, xarici siyasətində bəhs olunan dəyərlərdən kənar mövqe tutur. Müsəlmanlara qarşı dəfələrlə soyqırım aktı həyata keçirmiş Ermənistanın hərtərəfli surətdə dəstəklənməsi regionda insan təhlükəsizliyi üçün də ciddi təhdid mənbəyi kimi çıxış etmişdir. Buna baxmayaraq, Tehranın bu siyasəti kifayət qədər uğurlu olmamışdır. İran-Gürcüstan münasibətlərində Tehran siyasi və iqtisadi maraqlarla yanaşı, həm də ideoloji prizmadan çıxış etmişdir. Gürcüstanın Abxaziya, Acarıstan və Cənubi Osetiya vilayətlərindəki separatizm məsələsində İranın səssiz qalması əslində Rusiyanın maraqları ilə üst-üstə düşürdü [7, s.17]. Cənubi Qafqazda müharibənin formalaşdırdığı yeni geosiyasi düzən daha davamlı və dinc olacağını vəd etsə də, regional sülhə xələl gətirir və yeni silahlı eskalasiyalara səbəb ola biləcək saysız-hesabsız amillər var.

Nəticə

Cənubi Qafqazda dövlətlər arasında hərtərəfli sülhün olmaması bütövlükdə regionun təhlükəsizlik mühiti üçün ciddi fəsadlar yaradan amil olaraq qalmaqdadır. Cənubi Qafqazın sabitliyi onun geopolitik əhəmiyyəti, eləcə də çoxsaylı yerli əhali və trans-millə təhlükəsizlik çağırışları, məsələn: hərbişmə, narkotik alveri, insan alveri və qeyri-qanuni miqrasiya ilə təhlükə altındadır. Bu transmilli problemlərin miqyası əlaqələndirilmiş fəaliyyət tələb edir. Cənubi Qafqaz münasibətlər və regional güclərin rəqabət aparıcı maraqları ilə intensiv şəkildə bölündüyünə görə, region daha geniş transsərhəd əməkdaşlıqdan faydalanacaq. Bununla belə, regional əməkdaşlığın olmaması, iqtisadi inkişafa, təh-

lükəsizliyə mane olur və bölgədə sabitliyi daha da pozur. Xarici hərbi yardım və siyasi dəstək regional aktorları cəsarətləndirə, münaqişələri gücləndirə və daha çox insan itkisinə səbəb ola bilər. Eyni zamanda, xarici oyunçular arasında rəqabət sülh quruculuğuna vahid beynəlxalq yanaşmanın formalaşmasına mane ola və insan təhlükəsizliyi ilə bağlı problemləri həll olunmamış qoya bilər.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Məmmədli, M. *Cənubi Qafqazın təhlükəsizlik mühitinə çoxaspektli baxış, Beynəlxalq Münasibətlərin Təhlili Mərkəzi, Avqust, 2023, <https://aircenter.az/uploads/qHG7u0WoPvyY.pdf>*

2. *Narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi milli təhlükəsizliyə ciddi təhdiddir, Azərbaycan Respublikası Narkomanlığa və Narkotik Vasitələrin Qanunsuz Dövriyyəsinə qarşı mübarizə üzrə Dövlət Komissiyası, [Elektron resurs], <https://www.nmdk.gov.az/page/post/3247/Narkotiklerin-qanunsuz-dovriyeyesi-milli-tehlukesizliye-ciddi-tehdiddir>*

3. *Ermənistanda "erməni namusu" nu qoruyan vahid - 102-ci rus hərbi bazası (araşdırma), [Elektron resurs], Ordu.az, 27 Sentyabr 2019, <https://ordu.az/az/news/151870/ermenistanda--ermeni-namusu-nu-qoruyan-vahid-102-ci-rus-herbi-bazasi-arasdirma>*

4. *Ashirov, Q. Armenia's rapid armament poses concerns for geopolitical balance in South Caucasus, 25 November, 2024, <https://www.azernews.az/analysis/234358.html>*

5. *Gvelesiani, L. Maintaining the security dilemma in the South Caucasus: Russia's geostrategic interests in Georgia, Researchgate, H. Mölder, 2019, s.147 https://www.researchgate.net/publication/331399067_MAINTAINING_THE_SECURITY_DILEMMA_IN_THE_SOUTH_CAUCASUS_RUSSIA'S_GEOSTRATEGIC_INTERESTS_IN_GEORGIA*

6. *Neset, S. Aydin, M. Ergun, A. və b. Changing Geopolitics of the South Caucasus after the Second Karabakh War. Prospect for Regional Cooperation and/or Rivalry. Bergen: Chr. Michelsen Institute (CMI Report 2023:4), 2023, <https://www.cmi.no/publications/8911-changing-geopolitics-of-the-south-caucasus-after-the-second-karabakh-war>*

7. *Roubanis, I. Iran's Security Posture in the South Caucasus After the War in Ukraine, Central*

Asia-Caucasus Analyst, May, 2024, s.17

8. *Tanriverdi, E. Security dynamics in the South Caucasus in light of Rscet: The unsettled conflict over Nagorno-Karabakhs. İzmir, 2019, p.4*

9. *General Prosecutor's Office of Georgia Human Rights Protection Department, ANALYSIS OF HUMAN TRAFFICKING CASES, 2023, <https://pog.gov.ge/uploads/124143f0-Traficking-in-Human-Beings-2023-full-ENG.pdf>*

10. *Georgia/Russia, Human Rights Watch's Report on the Conflict in South Ossetia, [Electronic resource], Human Rights Watch, 2009, <https://casebook.icrc.org/case-study/georgiarussia-human-rights-watches-report-conflict-south-ossetia>*

Aygun Gurbanova,

PhD student of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

EXTERNAL FACTORS IN THE IMPACT OF MILITARY CONFLICT ON HUMAN SECURITY IN THE REGION

SUMMARY

The geopolitical and geoeconomic significance of the South Caucasus, a region where the interests and contradictions of many powers intersect, along with its cultural, historical, demographic differences, and territorial claims defines the security environment of the region. The transition of ethno-political conflicts affecting all three republics of the Caucasus into active military operations has caused the states of the region to face serious political, economic, and social crises. The presence of many external actors with different interests and goals towards the countries of the region also turns the South Caucasus into an area of competition and confrontation, thereby complicating the solution of human security issues. The article conducts a conceptual analysis of the impact of military conflicts on human security in the states of the region, concluding that the choice of different strategic partners by the regional states in ensuring national interests and security, and their different approaches to resolving conflicts in the region create certain difficulties in establishing a complex security system and achieving lasting peace.

Keywords: *South Caucasus, military conflicts, human security, regional security, Azerbaijan, Armenia, Georgia.*

Айгюн Гурбанова,
*Аспирант Академии Государственного
Управления при Президенте
Азербайджанской Республики*

**ВНЕШНИЕ ФАКТОРЫ ВЛИЯНИЯ
ВОЕННЫХ КОНФЛИКТОВ НА
ЧЕЛОВЕЧЕСКУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ
В РЕГИОНЕ
РЕЗЮМЕ**

Геополитическое и геоэкономическое значение Южного Кавказа, где пересекаются интересы и противоречия многих держав, а также его культурные, исторические, демографические различия и территориальные претензии определяют среду безопасности региона. Переход этнополитических конфликтов, затрагивающих все три республики Кавказа, в активные военные действия привел к тому, что государства региона столкнулись с серьезными политическими, экономическими и социальными кризисами. Наличие множества внешних акторов с разными интересами и целями в отношении стран региона также превращает Южный Кавказ в зону конкуренции и противостояния, что усложняет решение вопросов человеческой безопасности. В статье проводится концептуальный анализ влияния военных конфликтов на человеческую безопасность в государствах региона. Делается вывод, что выбор государствами региона разных стратегических партнеров с целью обеспечения национальных интересов и безопасности, а также их разные подходы к разрешению конфликтов создают определенные трудности в формировании комплексной системы безопасности и достижении устойчивого мира.

Ключевые слова: *Южный Кавказ, военные конфликты, человеческая безопасность, региональная безопасность, Азербайджан, Армения, Грузия.*

XÜLASƏ

Bir çox qüvvələrin maraqlar və ziddiyyətlərinin birləşdiyi məkan olan Cənubi Qafqazın geosiyasi və geoiqtisadi əhəmiyyəti, mədəni, tarixi, demoqrafik fərqlilikləri, ərazi iddiaları regionun təhlükəsizlik mühitini müəyyənləşdirir. Qafqazın hər üç respublikasını əhatə edən etno-siyasi münaqişələrin aktiv hərbi əməliyyatlar mərhələsinə daxil olması region dövlətlərinin ciddi siyasi-iqtisadi, sosial böhranlarla üzlaşməsinə səbəb olmuşdur. Cənubi Qafqazda regiondan kənar aktorların region ölkələrinə qarşı bir çox fərqli maraq və hədəflərinin olması da regionu rəqabət və qarşıdurma sahəsinə çevirir və bununla da insan təhlükəsizliyi üzrə problemlərin həllini çətinləşdirir. Məqalədə hərbi münaqişələrin region dövlətlərində insan təhlükəsizliyinə təsirinin konseptual təhlili aparılır ki, və belə qərara gəlmək olar ki, Cənubi Qafqazda region dövlətlərinin milli maraqların və təhlükəsizliyin təmin edilməsində fərqli strateji tərəfdaşların seçimi, bölgədəki münaqişələrin həllinə dair fərqli yanaşmaları kompleks təhlükəsizlik sistemini yaratmaqda və hərtərəfli sülhə nail olmaqda müəyyən çətinliklər yaradır.

Açar sözlər: *Cənubi Qafqaz, hərbi münaqişələr, insan təhlükəsizliyi, regional təhlükəsizlik, Azərbaycan, Ermənistan, Gürcüstan.*